

Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi*

Father, Son and Father-Son Relation in the Book of Dede Korkut

Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN**

Özet

Türk toplumunun medenî tekâmülü hakkında tespitlerde bulunan araştırmacılar toplumun temel yapısını oluşturan ailenin merkezinde 'baba'nın bulunduğunu ifade etmektedirler. Ataerkil olarak ifade edilen baba riyasetindeki aile, dolayısıyla ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan toplum, ataerkil dönemi yaşamadan önce anaerkil dönemi yaşamış ve kendi modernitesi içinde tekâmül ederek ataerkil dönemine geçmiştir. Bu sosyal yapı Türk destanlarına da aksetmiş, baba ailenin merkezinde yerini almıştır. Dolayısıyla birinci derecede ailenin varlığını sürdürmesi, koruması, aile bireylerinin eğitimi gibi hayatın her alanında birinci derecede fonksiyona sahip olmuştur. Ataerkil toplum yapısında ailenin, dolayısıyla toplumun devamlılığı da erkek evlat/oğul vasıtasıyla sağlanmaktadır. Aile ve toplum organizasyonunda erkek-kadın eşitliği söz konusu olsa bile merkezde babanın olması, babadan sonra erkek evladın/oğulun olmasını gerekli kılmaktadır. Destanlarda ve Dede Korkut Kitabı'nda aile, sosyal yapının merkezinde bulunan baba ve oğul ilişkisi üzerinde önemle durulmaktadır. Erkek evladın olması, birinci derecede neslin devamı, iktidarın 'Kut' sahibi ailenin elinde bulundurulması için önemlidir. Bu öneme binaen erkek evladın yetiştirilmesi, bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi, eğitilmesi gerekir. Birey-milletin varoluşunu sağlayan kültürel değerlerin aktarımı devletin devamlılığının da gereğidir.

Anahtar kelimeler: *Baba, oğul, ataerkil, tekâmül, modernite*

Abstract

Researches making observations on the socio-cultural evaluation of Turkish society state that family form the basic structure of the society and "father" constitutes the core of the family. The patriarchal family, led by the father, and so the society, formed by gathering of the families, have priorly gone through the matriarchal period and ended up with patriarchal period after evolving within its own modernity. This social structure reflected on Turkish epics and father took his place at the core of the family. Hence family's struggle to survive, its protection, education of its members had a vital importance in every sphere of daily life. In patriarchal social structures continuity of family is provided by existence of a "son". Even if equality of woman and man is accepted in the organizations of family and society, due to the fact that father is placed at the center of the organizations, existence of a son is highly required. Relation between father and

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ayucel@gazi.edu.tr

son that is placed at the center of the family and social structure is constantly mentioned in the Book of Dede Korkut and the epics. Existence of a son is vital firstly for the continuity of the generation and keeping the power in the hands of the "Noble" family. Therefore, rising a son, informing him, raising his awareness and educating him is necessarily required. Transferring cultural values providing the entity of people-nation also provide the continuity of the state.

Keywords: *Father, son, patriarchal, evaluation, modernity*

Türk toplumu en küçük birim toplum yapısının çekirdeği olan aileden devlet denilen üst organizasyona kadar olan büyük yapı, bilinçli bir toplumsal örgütlenmenin sonucunda oluşmuştur. Türk kültür tarihinin ilk yazılı kaynağı olan Orhun Kitabelerinden hareketle Kafesoğlu'na göre Türk bozkır cemiyetinin yapısı;

- 1.Ogus (aile)
- 2.Urug (aileler birliği)
- 3.Bod (boy, kabile)
- 4.Bodun (boylar birliği)
- 5.İl/devlet [**Kafesoğlu 1988: 215**] biçiminde oluşmaktadır.

Faruk Sümer'e göre de Oğuz ili/devleti; ailelerden obalar, obalardan boylar, boylardan il (devlet) biçiminde meydana gelmiştir [**Sümer 1980: 202**]. Buradan anlaşılması gereken Türk devlet geleneğinde İlin/ devletin temelini aile teşkil eder. Sosyolojik olarak kan akrabalığı üzerine bina edilen aile, samimi, güven veren ilişkilerin kurulduğu, içinde yaşanılan toplumun kabuller dünyasına, norm ve değerlerine uyan, bir arada yaşama iradesi sergileyen en küçük toplumsal yapıdır. Bu yönüyle, eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile sosyal yapının da esasını oluşturmaktadır. Aile, merkezde babanın olmasına rağmen ana ve baba birlikte anılmaktadır. Zira en eski tarihî dönemlerden itibaren Türk aile yapısında pederi (baba soyu) ailede baba ile beraber ananın ve ana soyunun da nüfuzu söz konusudur [**Ziya Gökalp 1976: 293; Kafesoğlu 1988: 215**].

Türk toplumu hayatında aile ve askerî gücün önemine işaret eden Kafesoğlu; "Eski Türk cemiyetindeki hususî mülkiyette, ferdi hukukta, hürriyet ve istiklal tutkunluğunda insanları himayeye yönelik sosyal davranışlarda, adalet, dinî tölerans anlayışlarında ve bütün bu saydıklarımızı gerçekleştirmek ve korumakla görevli olan devletin baba telakki edilmesinde Türk ailesinin -ana, baba, evlat münasebetlerinde temellenen- prensiplerini görmek mümkündür. "Esasen eski Türk devleti iki sosyal birliğe dayanmaktadır: aile ve ordu" cümleleriyle Türk aile sisteminin önemini dile getirmiştir [**Kafesoğlu 1988: 217**]. Bu tespit aynı zamanda devlet ve millet hayatında ailenin de en az ordu kadar önemli olduğuna işaret eder. Bu önem Bozkır medeniyetinin yaşadığı tarihî dönemler düşünüldüğünde daha anlaşılır olur.

Türk ailesini anne, baba ve kız-erkek çocuktan oluşan "küçük aile" olarak tanımlayan Ziya Gökalp, sosyal yapının esasını oluşturması, aile içi ilişkiler ve sorumluluklara da dikkat çekmektedir. Burada baba merkezli bir aile algısı söz konusudur. Baba, aynı zamanda devleti temsil eder. Kafesoğlu Batı medeniyetinde vatan/toprak için baba tabirinin kullanıldığını, eski Türk toplumunda ise baba tabirinin devlet için kullanıldığını ifade etmektedir. Kafesoğlu'na göre günümüzde "Devlet Baba" ifadesinin kökeni bozkır medeniyetinin mirasıdır [**Kafesoğlu 1988: 217-218**]. Devleti temsil eden baba figürü ise kağandır.

Eski Türk inanç sisteminde Tanrı-Devlet-Kağan anlayışı birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı ve ahenkli bir bütün teşkil etmektedir. İnanca göre her şeyin üstünde Tanrı, yeryüzündeki düzenin temsilcisi devlet, devletin koruyucusu da kağandır. Devlet han/kağan tarafından yönetilir ve yönetim prensiplerinin belirleyicisi töredir. Bizzat Tanrı tarafından iktidar erkine sahip, kutlu kılınan kağan, törenin de koruyucusudur. Devletin hamisi olan kağan ile ailenin hamisi olan baba figürleri birbirine benzemektedir. Zira Türk destan kahramanlarının, mensubu oldukları toplumu yönetmeye aday olmaları, onların babalarının sosyal mevkileriyle de ilgilidir. Destan kahramanlarının babaları, kahramanlar gibi toplumda yönetim mevkiinde bulunan kişilerdir. Bu özellik Dede Korkut boylarında da yer almaktadır. Boy kahramanlarının babaları han, bey olmalarıyla Türk devlet yönetim anlayışının destanlara, destan geleneğinin bir unsuru olan Oğuzname'ye ve Dede Korkut boylarına intikalleri aynı özelliğin devamı olarak düşünülmelidir.

Bozkır medeniyetini yaşayan Türk toplumu ataerkil bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla baba ve erkek otoritesi geleneksel toplumun esasıdır. Türk toplumunda doğan çocuklar babanın soyuna aittir ve soy, erkek çocukla devam eder. Dede Korkut Kitabı'nda ana-baba ve çocuk; içinde yaşanan toplumun belirlediği değerlerle tasvir edilir.

Dede Korkut'ta çocuk hem aile olmanın hem de itibarın vaz geçilmez unsurudur. Aksi durum bir problem, hatta eksiklik olarak kabul edilir. Birinci derecede baba, soyun devamını sağlamak zorundadır. Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı'nda yer alan ifadeler soy devamlılığını aktarmaktadır: *"(Bayındır Han) Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurmuş idi. Bir yire ağ otağ bir yire kızıl otağ bir yire kara otağ kırdurmuş idi. Kimün ki oğlı kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnisından önine getirün, yir ise yisün yimez ise tursun gitsün dimiş idi. Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlı kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz bellü bilsün dimiş idi"* [Ergin 1989: 78].

Buradan anlaşılan, Türk aile yapısında kadın ve erkeğin eşit konumda bulunmasına işaret etmesi yanında soyun, dolayısıyla toplumun devamı için de önemli olduğudur. "Kızı olanın kızıl otağa" konurulması; kızıl kelimesinin kız kelimesiyle ahengi sağlamak yanında altın anlamında olduğunu da dikkate almak zorundayız. Dolayısıyla kız evlada verilen kıymeti ifade eder. Erkek evlada verilen değer ile kız evlada verilen değer, erkek evladın baskın olmasının yanında ailenin kurulması, soyun devamı için önemlidir ve kız evlat bundan dolayı kızilla/altın vasıflandırılmıştır. Ak, baht, şans, devlet demektir. Erkek evladın olması da soyun, dolayısıyla toplumun devamlılığına işaret etmektedir. Toplumdan dışlanan Dirse Han, töreyi değil, kendisinin töreye uymayışını sorgular: *"Dirse Han yirinden örü turdı, aydur: Kalkubanı yigütlerüm yirünüzden örü turun, bu karayıp bana ya bendendür ya hatundandur didi."* [Ergin 1989: 79]

Türk destanlarında evlatsızlık motifi eksikliğe, olumsuzluğa, kötülüğe yorumlanmaktadır [İbrayev 1998: 280]. Bu problem Dede Korkut'ta inanç temelli uygulamalar ile giderilir. *"Dirse Han dişi ehlinün sözi ile ulu toy eyledi, hâcet diledi: Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdi. İç Oğuz Taş Oğuz biglerin üstine yığnak itdi. Aç görse toyurdi. Yalın görse tonatdı. Borçluuy borçından kurtardı. Depe gibi et yığdı göl gibi kıımız sağ-durdi. El götürdiler hâcet dilediler. Bir ağzı duâlnun alkışı ile Allah Ta'ala bir ayal virdi: Hatunı hâmile oldı, bir niçe müddetden sonra bir oğlan toğurdi."* [Ergin 1989: 81] cümleleri, destan kahramanının zuhuru yanında erkek evlat sahibi olmanın toplumda itibarın da gereği olduğunun ifadesidir.

Oğul sahibi olmak sadece soy devamı için gerekli değildir. Aynı zamanda devlet idaresinde veliaht olması için de erkek evlat gerekir. Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyında

Pay Püre'nin endişeleri açıkça dile getirilir. *"Oğulda ortacım yok, kartaşta kaderim yok. Allah Ta'ala meni kargayupdur. Tâcim tahtum için ağlaram, bir gün ola düşem ölem yirümde yurdumda kimse kalmaya didi. Böyle diğec kalın Oğuz bigleri yüz göge tutdılar, el kaldırup dua eylediler. Allah Ta'ala sana bir oğul virsün didiler. Ol zamanda biglerün alkış alkış, karkış karkış idi... Bunun üzerine birkaç zaman kışdı, Allah Ta'la Pay Püre Big'e bir oğul, Pay Piçen Big'e bir kız virdi."* [Ergin 1989: 116-117]

Soyun devamını sağlamakla yükümlü olan baba, ailenin hamisidir. Salur Kazan'un İvi Yağmalanduğı Boy'da Kazan Han, ava çıktığında Şöklı Melik yurdunu yağmalayarak anasını, karısını ve oğlu Uruz'u tutsak eder. Durumdan haberdar olan Kazan Han, aile fertlerini kurtarmak için mücadeleye girişir ve kâfir üzerine yürür, sadece ailesini kurtarmakla kalmaz, mensubu olduğu Oğuz beylerine ganimet aldırır, onlar "toyum olur", Kazan Big ordusunu oğlanını, uşağını, hazinesini alıp girir döner [Ergin 1989: 95-115]. Kazan Big Oğlı Uruz'un Tutsak Olduğı Boy'da da baba olan Kazan Han, oğlunu kurtarır [Ergin 1989: 172-176].

Baba oğlunu sadece zordan, müşkül durumdan kurtarmakla mükellef değildir. O, çocuğun yetişmesi, eğitimi ve gelenekleri, dolayısıyla toplumun değer yargılarını, ahlak kurallarını da öğretmekle yükümlüdür.

Dede Korkut Mukaddimesinde; *"Oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanın yeterdür, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağının közidir. Oğul dahi neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa"* ifadeleri, babanın davranışlarıyla oğulun eğitileceğini anlattığı gibi evladın istikbalini temin edecek servet bırakmakla da yükümlü olduğunu ifade eder. Ancak bunların olması için oğulun *devletli* olması gerek. Devletli olması Tanrı tarafından bahşedilen kutlu kılınması, erdemli olmasıdır.

Baba, oğul olgunluğa eriştikten sonra onu evlendirmek, toplumsal mevkiine göre gerekli hazırlıkları yapmak ve toplum içinde bir şahsiyet olarak bulundurmaya zorundadır. Boğaç'ın gerekli eğitimden geçip alplar içine katılmasından [Duyumaz 2012: 132] sonra Dede Korkut bilgece öğüt verir:

"Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana
Taht virgil erdemlüdür
Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana
Biner olsun hünerlüdür
Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana
Şişlik olsun erdemlüdür
Kaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana
Yüklet olsun hünerlüdür
Altun başlu ban iv virgil bu oğlana
Kölge olsun erdemlüdür
Çignu kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana
Geyer olsun hünerlüdür

"Bayındır Han'ın ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş senin oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün." Didi. Dirse Han oğlana biglik virdi" [Ergin 1989: 82-83].

Oğulun toplumda kabul görmesi aldığı eğitimle ilgilidir. Dede Korkut'ta babanın davranışı örnek teşkil eder. Babanın davranışını örnek alan oğul, toplumun genel kabullerini öğrenir, davranışını ona göre düzenler, uyum içinde yaşar.

Kazan Beg Oğlı Uruz Beg'in Tutsak Oldığı Boy'da gerekli eğitimi almayan Uruz'un babası Kazan Beg;

*"Berü gelgil kulunum oğul,
Sağum ala bakduğumda kartaşum Kara Göne'yi gördüm
Baş kesüpdür, kan döküpdür, çuldlı alupdur, ad kazanupdur
Solum ala bakduğumda tayım Aruz'ı gördüm
Baş kesüpdür, kan döküpdür, çuldlı alupdur, ad kazanupdur
Karşum ala baktığımda seni gördüm
On altı yaş yaşladun
Bir gün ola, düşem ölem, sen kalasın
Yay çekmedün, oh atmadun, baş kesmedün, kan dökmedün
Kanlu Oğuz içinde çuldlı almadun*

Yarıncı gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacım tahtum sana virmeyeler diyü sonumı andum, ağladum" [Ergin 1989: 155-156]. Bu ifadeler aynı zamanda Kazan Beg'in, dolayısıyla eğitim konusunda Oğuz toplumunun iç hesaplaşmasıdır.

Kazan Beg, Uruz'un ad/unvan alamamasından dolayı üzülmüşken, Uruz, babasına itiraz eder:

"A beg baba
Deveçe böyümişsin köşekçe aklun yok
Depeçe böyümişsin tarıça beynün yok

hüneri oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan- mı öğrenür, kaçan sen meni alup kafir serhaddına çıkardun kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem didi" [Ergin 1989: 156].

Kazan Beg-Uruz münazarası, baba ile oğulun karşılıklı beklentisini anlatırken toplumun eğitim modelini de ortaya koymaktadır. Zira dönemin eğitim modeli çocuğun kişilik ve kimlik kazanmasını sağlamayı esas almaktadır.

Oğuz toplumunda töre gereği babanın görevlerinden biri de oğlunu evlendirerek yuva kurmasını sağlamaktır. Kanlı Koca Oğlı Kan Turalı Boy'nda Kanlı Koca *"Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüm görür iken oğul gel seni ivereyim... Oğul kız görmek senden, mal, rızk virmek benden didi"* [Ergin 1989: 184-185] ifadeleri babanın soyunun devam etmesi ve yaşanan medeniyet gereği kalabalık, güçlü olma mecburiyeti oğulun evlenmesi ve çocuk sahibi olmasını önemli kılmaktadır.

Toplumsal yapının devamlılığı davranışların, geleneklerin kullanılmasıyla sağlanır. Bu bir nevi toplumsal ve toplumsal yapı içinde bireysel kimliğin oluşumu ve devam etmesidir. Ümit Hassan; geleneklerin toplumu bir arada tutması işlevine dikkat çekerek; "değişen fakat kandaşlık temelinde değişen toplum bu bütüne Türklerde töre adını verir" [Hassan 2009: 149] ifadeleriyle geleneklerin, törenin toplumsal yapı üzerindeki tesirine dikkat çeker. Oğuz toplumunun temelini oluşturan ailede davranış kalıpları geleneksel yolla anadan kıza, babadan oğula aktarılır. *"Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz,oğul atadan görmeyinçe sufra çekmez"* [Ergin 1989: 74] ifadeleri aile-eğitim ilişkisi hakkında bilgi vermektedir.

Baba-Oğul münasebetinde baba, aile içinde müşfik, cömert, koruyucu olmanın yanı sıra akıllı, sağduyulu ve adaletli de olmalıdır. Dirse Han Oğlı Boğaç Boy'nda Dirse Han'ın zaafi aile içi parçalanmanın sonuçlarını göstermektedir. Dirse Han'ın nâmetlerin sözlerine

kanması metinde baba figürünün yeniden gözden geçirilmesini sağlar. Zira Boğaç Han'ın; "Menüm dahı içinde aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam var" [Ergin 1989: 94] ifadesi, toplumda akıldışı davranan baba figürünü reddeder. Akıl dışı babanın reddedilmesi evlat için de geçerlidir. Dede Korkut'ta töreye uygun davranmayan Boğaç ve Egrek babaları tarafından cezalandırılmak istenir.

Boğaç Han, tahta çıkmasından sonra kendince bir yönetim biçimi oluşturur ve babasının kırk yiğidiyle sembolize edilen bir önceki nesle itibar etmez. Kırk yiğit kendi itibarlarını korumak için Dirse Han'ın bey olmasını arzu ederek Boğaç'ı saf dışı etmek isterler. "Vardı bu kırk yigidin yigirmisi bir yana yigirmisi dahı bir yana oldı. Evvel yigirmisi vardı, Dirse Hana bu haberi getürdi, aydur: Görür misin Dirse Han neler oldı, yarımason yarçımasun, senün oğlun kür kopdı erçel kopdı, kırk yiidin boyuna aldı, kalın Ouzun üstine yoriyu itdi, ne yirde gözəl kopdıyse çeküp aldı, a sakallı kocanın azın söğdi, ağ pürçeklü karının südin tartdı" [Ergin 1989: 83-84] diye iftira atarlar.

Bunu gerçek sanan Dirse Han toplum kurallarını hiçe sayan, töreye uymayan Boğaç Han'ı cezalandırmak ister; "Varun, getürün öldüreyim, böyle oğul mana gerekmez." cümlesiyle geleneğin devamını sağlamaktaki kararlılığını dile getirir ve cezalandırır da: "Dirse Hân Korkut sinirli katı yayın eline aldı. Üzengüye kalkub katı çekdi, uz atdı. Oglanı iki talusunun arasında urub çakdı, yıkdı. Oh tokındı, alça kanı şorladı, koynı toldı, bedevî atınun boynın kucakladı, yire düşdi." [Ergin 1989: 85-86]

Toplumsal yapıda babanın toplum, aile ve çocuk/oğula karşı yükümlülük ve sorumlulukları yanında oğulun da toplum, aile ve babaya karşı sorumluluk ve yükümlülükleri bulunmaktadır.

Dede Korkut'ta alpliğe geçiş sürecinde ve alp mevkiinde olan oğulların davranış, yükümlülük ve sorumlulukları yeri geldiğinde açıklanır. Bu açıklamalar anlatılardaki metnin akışını sağlamak yanında toplumsal eğitime gelenek yoluyla katkı sağlamak anlamına da gelmektedir.

Baba-oğul münasebeti, bir yandan soy devamı biçiminde anlaşılması gerekirken bir yandan da nesiller arasındaki zihniyet değişmesi olarak anlaşılmalıdır. Zira yaşlılık bir yandan kişinin fiziksel ve ruhsal çöküntüye uğradığı bir dönem iken öte yandan bilgeliği ve olgunluğa ulaşarak kişinin olumsuz eğilimlerden kurtulduğu ve başkalarına akıl vereceği ve manevi hayatını güçlendireceği bir dönemdir. "Deveçe böyümüşsin kösekçe aklın yok/ Depeçe böyümüşsin tarıca beynin yok" ifadeleriyle fiziksel ve mental çöküntü, bir yandan da ak sakal olarak akıl danışılması gereken bilgedir. Uruz'un Kazan Han'a yağıyı sorması ve Kazan Han'ın cevabı, babanın ak sakal, bilge kişi olarak rolünü anlatmaktadır.

"Oğlan aydur: Yağı diyü neye dirler?"

Kazan aydur: Oğul anun için yağı dirler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür didi.

Uruz aydur: Baba içinde big yigitler öldürseler kan sorarlar mı da'vilerler mi?"

Kazan aydur: Oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan da'vilemez, amma azgun dinlü kâfirdür..." [Ergin 1989: 158]

Uruz kâfirle vuruşmak istediğinde Kazan Onun tecrübesizliğini düşünerek nasihat eder, hatta uygulamalı olarak eğitir.

"Kara polat öz kılıcum çalayın

Azgın dinlü kâfirdür başların keseyin

Döne döne savaşayın döne döne çekişeyin

Kılıç çalup baş kesdiğüm görgil ögrenil

Kara başuna düşende gerek olur” [Ergin 1989: 158-160]

Oğul, baba hakkını gözetme, Ona karşı mutlak saygı duymak zorundadır. Çünkü aile içi ilişkilerde baba hâkimiyet ve otoritenin sembolüdür. Kazan Beg Oğlu Uruz Begin Tutsak Olduğu Boy'da Uruz'un davranışı anlatılırken oğulun babaya karşı davranışına da işaret edilir: *“Uruz babasının sözün sımadı, kayıdup girü döndü. Ol zamanda oğul ata sözün iki eylemez-idi, iki eylese ol oğlanı kabul eylemezlerdi.” [Ergin 1989: 160]* sözleriyle oğulun vasıfları çizilir. Özellikle babaya olan sevgi, saygı ve bağlılık itaat noktasındadır. Kahramanlar kendi kararlarını alabilen iradeli özgüveni olan bireylerdir. Ancak büyüklerin onayı ve rızası olmadan yola çıkılmaz. Basat, Kanturalı, Emren, Segrek düşman üstüne yürümeden önce atasının, anasının elini öper, izin ister.

Toplumsal yapı, çocuk/alp eğitiminin sonucunda mutlak başarı bekler. Eğitim sürecinden geçen çocuk değil aile ferdi veya babasını, yoldaşını terk etmez. Bu toplumsal ahlakın, törenin gereğidir. Aksi takdirde cezalandırılır. Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'da Tatyân Kalası'nın kafirlerine esir olan Uruz Bey'in savaş meydanını terk ettiğini düşünen Kazan Han, Uruz hakkında “kuş yürekli olur, anasına gitmiştir” sözü üzerine; “Begler Tanrı bize bir kür oğul virmiş, varayın anı anası yanından alayın, kılıç ile paralayayın, altı bölük ideyin, altı yolun ayırında bırağayın, bir dahı kimse yazı yirde yoldaş koyup kaçmaya didi” ifadeleriyle cezalandırma biçimini de söyler [Ergin 1989: 162]. Kemal Abdulla, burada geçen cezalandırma düşüncesiyle toplumsal düzenin de sağlanması-na yönelik bir yaptırım olduğunu izah eder: “Burada ceza motifine dikkat edelim. Kazan oğlunu ilk planda başkalarına ibret olsun diye cezalandırmak ister. Yiğitlik ilkelerinin bir daha bozulmaması için oğulunu feda etmeye hazır olan baba kendi içinde hiç bir şahsi ve gizli duygunun uyanmasına izin vermez, çok keskin ve kati olarak hareket etmeye hazırlanır, sadece genelin, sosyal çevrenin, toplumun menfaati için çabalar. Bütün toplum üyelerinin hareketlerini düzenleme esas alınmıştır [2012: 157].

Dede Korkut mukaddimesinde geçen; *“Ata adını yoritmayan hoyrad oğul, ata bilinden ininçe inimese yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata yoridanda devletlü oğul yig” [Ergin 1998: 74]* ifadeleri toplumun istediği bir oğulun profilini çizer. Zira toplum babanın şahsında oğulu da belirlemektedir. Dede Korkut ağzından Begül Oğlı Emren'e söylenen; *“Arslan enüğü yine arslandır”* ifadesi ile Yalançı oğlı Yartaçuk adlandırması buna işaret eder.

Oğul babaya kayıtsız şartsız itaat etmelidir. Zira baba, geçmiş neslin temsilcisi ve aynı zamanda geleneğin devamıdır. Boğaç Boy'nda Boğaç Han için söylenen; *“görür misin Dirse Han neler oldı, yarımasun yarçımasun, senin oğlun kür kopdı erçel kopdı...”* ibaresi oğulun babaya saygısız davrandığı gibi bir olumsuzluğu gösterirken geleneğe aykırı davranışı da ifade eder. Ancak bu sözler nâmetler tarafından Boğaç Han'ı yıpratmak için söylenmiş sözlerdir. Boğaç Han ne babasına ne de geleneğe karşı gelmez. Zira O, destan kahramanı olmak münasebetiyle geleneği korumak ve devamını sağlamakla mükelleftir.

Dede Korkut kahramanları boy beyleri, oğullar da bey oğullarıdır. Oğullar şahsiyet ispatı için bazı davranışlar sergilemek zorundadırlar. Bunlardan biri oğulların yoldaşlarını veya babalarını tutsaklıktan kurtarmalarıyla ilgili motiftir. “Bu motifin belirginlik kazandığı hikâyelerde, çoğunlukla, tutsak olan kişinin kurtarılması için oğulun varlığına ihtiyaç duyulur [Karakaş 2013: 1870]. Boğaç, Uruz ve Segrek örnek gösterilebilir. Bu yaş aynı zamanda kahraman, oğullarının eğitim sürecini tamamladıkları yaş dönemidir.

Oğul babasının şahsında, içinde yaşadığı toplum için kendini feda etmek, gerektiğinde düşmanla savaşmak mecburiyetindedir. Emren Begil'e;

"Baba ne söylersün, ne aydursun

...

Altundağı al aygırı mana virgil

Kan derledi çapdurayım senün için;

Egni bek demir tonın mana virgil

Yin yakalar dikdüreyim senün için;

Kara polad öz kılıcun mana virgil

Gafillüçe başlar keseyim senün için." [Ergin 1989: 221]

sözleri bir yandan oğulun fedakarlığını anlatırken, bir yandan da nesiller arasındaki yönetim değişikliğinde Oğuz geleneğinin devamına sadık kalınacağını ifade eder.

Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'da Uruz;

"Amma Arafatda irkek kuzı kurban için

Baba oğul kazanur ad için

Oğul da kılıç kuşanur baba gayreti-y-çün

Menüm de başum kurban olsun senün-içün" [Ergin 1989: 160]

İfadeleri oğulun babaya karşı tutumuna işaret etmektedir.

Emren av dönüşü benzinin sarardığını gören babası Begil için endişelenir; "Kara başum kurban olsun ağam sana" ifadeleriyle Uruz'la aynı düşüncede olduğunu göstermektedir. Oğulun baba için fedakârlığı karşısında babanın oğul için fedakârlığı kabul edilemez. Uruz "oğul için ata ölmek ayıp olur" ifadeleriyle bu düşünceyi somutlaştırır.

Oğulun babaya hitabı, onun bir yandan babaya olan derin saygısına işaret ederken, bir yandan da toplumun geleneksel yapısına, temayüllerine duyduğu saygı ve bunları korumadaki azmini gösterir. Deli Dumrul babasının elini öper; "Ağ sakallı aziz izzetlü canım baba" diye seslenir. Basat babasının elini öper helalleşir; "ağ sakallı aziz baba" diye seslenerek müsaade ister.

Süre giden hafıza bir milletin varoluş kaynağıdır [Çetin 2010: 126]. Tarih, dil, din, gelenekler milletlerin varoluşlarının temel unsurlarıdır. Birey-millet varoluşunu sağlayan kültürel değerler bireyi içine doğduğu toplumla bütünleştiren, bilgilendiren, bilinçli kılan kaynaklardır. İnsan doğal olarak öncelikle aile ortamı, aile bireyleri-özellikle anne, baba-nden edindiği değer yargılarıyla şekillenir, kişilik kazanır hatta toplumla uyumlu olmayı öğrenir ve onun bir parçası haline gelir. Aile yoluyla (anne, baba) değerler bireyde tarih bilinci, kimlik oluşturma yanısıra mensubiyet duygusu yaratır. Çocuğun gelişiminde temel unsurlar hem bilgi hem de uygulama ile bizzat baba tarafından verilir. Dolayısıyla baba yalnızca bilgi aktarmanın çok ötesinde doğru ve iyi örnekler sunar.

Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddimesinde yer alan "Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez." ifadesi bu anlayışın en somut örneklerindedir. Oğuz toplumunda otorite, kahramanlık, cömertlik, adalet, dürüstlük, sevgi, merhamet vb. sıfatları temsil eden baba için oğul "görür gözü, tutar bel kuvveti, ocağının közü", umudu, geleceğidir. Dolayısıyla baba değerlerle donanmış şuurlu bir evlat yetiştirmeyi hedefler.

Dede Korkut Kitabı'nda her bir hikâye kahramanı bireysel, ahlaki değerlerle donatılmıştır. Bunlar toplumsal rollerin ifadesi olduğu gibi bireyin toplumda alacağı rolün de

belirleyicisidir. Ayrıca toplumun birlik halinde yaşamasının da gereğidir. Hem aile hem de toplumda otorite ve tecrübeyi temsil eden baba, evladından da töreye uygun davranmasını ister. Babanın oğula öğrettikleri devlet baba anlayışıyla hareket edilince devletin oğullardan- bir sonraki nesilden- ne beklediğini de ifade eder. Bu aynı zamanda ailenin, milletin, devletin devamlılığının gereğidir.

Dede Korkut Kitabı, bütün bu özelliklerinden dolayı anlatıldığı, okunduğu toplumun kutsalları sayılan değerlerini hem bulunduğu zaman, hem bugün, hem de sonraki zamanlara aktarma başarısını gösteren bir şaheser, bir töre kitabıdır.

KAYNAKÇA

- 📖 ABDULLA Kemal [2012]. *Gizli Dede Korkut*, Akt. A. Duymaz, İstanbul.
- 📖 ÇETİN Altan [2010]. "Kutadgu Bilig'de Türk Aile Kültüründe Bir Babanın Oğul İmajı Ya Da Süregiden Bellek/ Kültür", *Milli Folklor*, Yıl 22, S. 85, s.122- 132.
- 📖 DUYMAZ Ali [2002]. "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. S. Sakaoğlu- A. Duymaz, Ankara, s.125-137.
- 📖 ERGİN Muharrem [1989]. *Dede Korkut Kitabı 1*, Ankara.
- 📖 GÖKALP Ziya [1976]. *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul.
- 📖 HASSAN Ümit [2009]. *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ankara.
- 📖 İBRAYEV Şakir [1998]. *Destanın Yapısı*, Akt. A. A. Çınar, Ankara.
- 📖 KAFESOĞLU İbrahim [1988]. *Türk Millî Kültürü*, 5. Baskı, İstanbul.
- 📖 KARAKAŞ Rezzan [2013]. "Dede Korkut Hikâyelerinde 'Tutsaklıktan Kurtarma Motifi' ve 'Bey Oğulları' Arasındaki İlişki", *Turkish Studies*, Volume 8, Winter, p. 1867- 1879.
- 📖 SÜMER Faruk [1980]. *Oğuzlar, Tarihleri, Boy Teşkilatı*, Destanları, Ankara.
- 📖 ŞAHİN Halil İbrahim [2012]. "Türk Destanlarında Aile Algısı Üzerine" *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, S. 33, s.117- 138.